

Кадр із фільму «Поріг».
Режисер Ролан Сергієнко.
Київська кіностудія ім.
О. Довженка, 1988.

Марія Тетерюк

«Відгомін зірки Полин»

27 квітня в Будинку кіно відбувся вечір присвячений 25-річчю з дня Чорнобильської катастрофи. Було продемонстровано компіляцію «Відгомін зірки Полин», яка складалася з фрагментів документальних фільмів різних років, присвячених чорнобильській катастрофі. Найбільш ранній з них «Чорнобиль: хроніка важких тижнів» був знятий режисером Володимиром Шевченком одразу по аварії 1986 року. Фільм містить унікальні кадри, на яких невидима небезпека радіації виявляє себе в образі. Радіаційний фон був настільки сильним, що вільні електрони при зіткненні з плівкою спалахували під стукіт лічильника Гейгера. Показано процес укріплення ґрунту: донбаські шахтарі без будь-якого захисного одягу, в одних сорочках, прокопують шахту під фундамент АЕС. Звичайно, фільм пройшов ідеологічну цензуру, – в документальній післямові, що висвітлює процес його зйомок, згадується, що тогочасні цензори суворо забороняли використовувати слово «катастрофа» (лише «біда» та «аварія»), не пропустили кадри з вертольотом, який упав в палаючий реактор під час гасіння пожежі. Заборонені були також будь-які згадки про першотравневу демонстрацію. Після виходу на екрани стрічка здобула десять Гран-прі міжнародних фестивалів і була придбана для демонстрації 135 країнами. Володимир Шевченко прагнув продовжити роботу над темою Чорнобиля, але доза радіації, яку він отримав під час зйомок першого фільму, стала фатальною: він помер через півроку від розсіяного раку. Як згадують учасники роботи над фільмом, на той час ніхто не думав про те, що в майбутньому стане ге-

роєм, отримає інвалідність чи навіть помре, як Шевченко. Просто була відповідальна робота, яку треба було виконати.

Одразу по аварії було знято також фільм-трилогію «Чорнобиль: два кольори часу» режисера Ігоря Кобрини (удостоєна Державної премії України ім. Т. Шевченка). Перших два фільми трилогії знято 1986 року, вони висвітлюють процес ліквідації аварії, очищення даху 3-го і 4-го енергоблоків від радіоактивних відходів, спорудження саркофагу над зруйнованим 4-м енергоблоком. Третій фільм був знятий у 1988 році, коли автори вже зробили спробу осягнути перші уроки причин аварії на ЧАЕС та уроки з досвіду, набутого під час робіт з ліквідації наслідків аварії.

Інші фільми, кадри з яких увійшли до компіляції, належать до більш пізнього часу. «Невиданий альбом» режисерів Віктора Кріпченка та Володимира Таранченка, знятий 1990 року, було нагороджено «Срібним драконом» на МКФ у Кракові та призом «Людина в небезпеці» МКФ у Лодзі. Фільм розповідає про долю фоторепортера Ігоря Костіна, який відзняв більше 5 тис. документальних кадрів про Чорнобиль одразу після вибуху. «Сталкери на один день» режисера Миколи Могиленка був знятий 2011 року до річниці Чорнобильської катастрофи. Автори фільму показують сучасний стан зони відчуження, подорожуючи маршрутом, запропонованим сучасними туроператорами.

Оператор Сергій Борденюк долучив до кінопоказу кадри, які він знімав під час аварії, коли входив до складу дер-

Один з авторів сценарію Володимир Шовкошитний у фільмі «Поріг».

Кадр з фільму «Чорнобиль. Хроніка важких тижнів», режисер Володимир Шевченко. Версія фільму з коментарями, студія «1+1», 2006.

жавної групи, сформованої з військових. Загалом тоді було відзнято дві години матеріалу, які наразі залишаються засекреченими, і їх зберігають у Москві. З них автору вдалося зберегти п'ять хвилин, які було показано глядачам разом з авторськими фотографіями сучасного Чорнобиля.

Прем'єрою вечора став новий повнометражний фільм «Чорнобиль 3828» режисера Сергія Заболотного, знятий на студії «Телекон» у 2011 році. Фільм розглядає Чорнобильську катастрофу через призму особистої історії. Розповідь ведеться від імені Валерія Стародумова, який був учасником радіологічної розвідки під час ліквідації. Він також разом із іншими встановлював прапор на трубі 3-го енергоблоку після очищення даху від радіоактивних уламків. Документальні кадри, на яких солдати скидають радіоактивні уламки з даху станції, давно стали частиною колективної образності, – їх демонструють зокрема в експозиції музею Чорнобиля. Фільм розкриває контекст цих кадрів: 3828 солдатів були викликані на очистку блоку після того, як виявилось, що робототехніка не здатна працювати за таких рівнів радіації. Валерій Стародумов був одним з тих, хто керував солдатами, які мали скидати уламки.

Після показу відбулася дискусія за участю кінематографістів, що торкалася проблем пам'яті та її кінематографічного відображення. З точки зору режисера Ігоря Кобрини, автори фільмів 1986 року намагалися схопити глобальні проблеми, тоді як кіно найбільше придатне до зображення «маленьких миттєвостей», розкриття індивідуальних доль. Володимир Таранченко зауважив: стра-

тегія звернення до індивідуальної пам'яті все ж присутня в деяких фільмах, як наприклад у його «Невиданому альбомі». На думку Валерія Стародумова, головного героя фільму «Чорнобиль 3828», звернення до колективної та індивідуальної пам'яті не є взаємовиключними: через долю однієї людини можна показати долю цілого покоління. Не було єдиної думки також стосовно того, чим є Чорнобиль і пам'ять про нього для сучасності. Для Кобрини Чорнобиль є колективною травмою, «жахливою підлістю», про яку не хочеться згадувати. Його задум зняти фільм про те, що відбулося б, якби ця катастрофа стала тепер, так і залишився нереалізованим. Натомість інші очевидці трагедії, зокрема автор сценарію фільму «Чорнобиль 3828» Хем Салганік, висловлювали погляд на Чорнобиль як на момент колективної солідарності, вірності обов'язку та самопожертви. За словами одного з організаторів вечора Сергія Тримбача, в сьогоднішній Україні проблеми пам'яті розігруються в публічному дискурсі як карти в грі політичних сил. Оскільки Чорнобиль неможливо використати для здобуття політичного капіталу – про нього згадують мало. Як продемонстрували у своїх роботах Моріс Хальбвакс, Ян Асман та П'єр Нора, не лише історія, а й колективна пам'ять конструється через соціальні механізми та інституції. Чия версія колективної пам'яті формуватиме українську ідентичність у майбутньому залежить також від того, чи буде Чорнобиль забуто, чи збережено через спогади очевидців як незмивну провину влади, що повсякчас нагадуватиме про відповідальність.